

СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Від сучасних спеціалістів високої кваліфікації вимагаються вміння замовити і отримати службову інформацію по телефону та вести ділову кореспонденцію іноземною мовою, читати фахову літературу з метою пошуку та отримання інформації, а також немаловажними є вміння оформити наукову доповідь і виступити на конференції чи взяти участь у дискусії професійного спрямування. Для цього їм необхідно знати основну термінологію за своєю спеціалізацією і вміти нею вільно оперувати. Проблема навчання студентів немовних вищих закладів освіти термінологічної лексики висвітлювалась у працях таких науковців, як І.Берман, Н.Вишнякова, Ю.Гнаткевич, С.Бурляй, Н.Овчаренко, В.Турчин, Е.Мірошніченко, З.Казимира, Т.Перепилиця, В.Борщовецька та ряду інших дослідників. Проте методика навчання термінологічної лексики, або формування лексичної компетенції, під якою мається на увазі "знання і здатність використовувати мовний словниковий запас" [5, 110], все ще залишається недостатньо опрацьованою і потребує постійної уваги з боку методистів. Тому *метою статті* є спроба розглянути шляхи формування лексичних навичок іноземної мовленнєвої діяльності від рецептивного засвоєння фахової лексики до творчого її використання у ділових іграх та під час презентацій наукових доповідей за обраною тематикою. Це сприятиме комплексному формуванню у студентів економічних спеціальностей комунікативної компетенції в галузі читання, говоріння, аудіювання та письма для ефективної професійно орієнтованої діяльності.

Без розуміння і вільного оперування термінами при професійно орієнтованому навчанні неможливо проводити повноцінну мовленнєву діяльність. Психологи зазначають, що на запам'ятовування іноземномовного матеріалу витрачається тим менше часу, чим більше студенти вправляються в усному мовленні. Тобто, чим інтенсивніша мовленнєва діяльність, тим більше можливостей для безперекладної семантизації нової лексики та швидкого її запам'ятовування. Спираючись на теорію поетапного формування навичок та мовленнєвих вмінь, ми вважаємо, що процес формування лексичної компетенції проходить у три етапи. На першому етапі відбувається фонетичне опрацювання та семантизація термінів і термінологічних словосполучень. Студенти виконують мовні та умовно-мовленнєві вправи, які формують рецептивні та репродуктивні навички, роблять їх стійкими та автоматизованими, а процес навчання творчим та ціленаправленим. Прикладами завдань для виконання мовних та умовно-мовленнєвих вправ на першому етапі формування лексичної компетенції можуть бути наступні:

- заповнення пропусків у тексті відповідними термінами;
- граматична трансформація терміна чи термінологічного словосполучення;
- закінчення речень;
- підбір дефініцій до поданих термінів та їх переклад;
- визначення одного зайвого терміна у ряду даних;
- співставлення англійських термінів з їхніми українськими еквівалентами;
- підбір синонімів чи антонімів;
- побудова речень, які містили б певні терміни.

Важливим елементом активізації лексичного матеріалу у мовленні є створення мовного оточення за допомогою аудіовізуальних засобів: фотоматеріалів, схем, таблиць, малюнків, навчальних відеофільмів та комп'ютера. Вправи виконуються як фронтально, так і в парах або міні-групах. Робота над засвоєнням термінології й розширенням лексичного запасу повинна продовжуватись під час самостійної роботи з підручником, мультимедійними компакт-дисками та при роботі в мережі Інтернет відповідно до вимог сьогодення. Це допоможе ліквідувати прогалини у знаннях студентів, вдосконалити їх як лексичні, так і граматичні навички.

Таким чином, після ознайомлення студентів з новими лексичними одиницями та їх семантизації за допомогою вправ рецептивно-репродуктивного характеру, можна переходити до етапу закріплення та автоматизації лексичної навички у рецептивно-продуктивних вправах. На нашу думку, найкращим засобом для удосконалення лексичної навички на даному етапі є робота над навчальним текстом. Важливе значення має відбір текстів та постановка таких завдань до них, які б передбачали вільне висловлювання студентів на основі прочитаного. Така робота

вимагає володіння як термінологічною лексикою, так і вміння шукати та аналізувати почерпнуту з текстів інформацію, давати їй професійну оцінку. Читаючи фахові тексти, які ми вслід за Т.Дридзе розглядаємо як “спосіб і об’єкт вмотивованої і ціленаправленої комунікативно-пізнавальної діяльності” [4, 47], студенти не просто засвоюють нову для них інформацію, а й намагаються з її допомогою і на її основі включити себе в ситуацію вирішення певних професійних завдань, мають змогу асоціювати себе з проблемами та дійовими особами, представленими у тексті. Це дає їм можливість дійти певних висновків, набутти життєвого досвіду, запропонувати та сформулювати вдале вирішення проблеми, проявити та оцінити в собі якості ділової людини. Таким чином, коли студенти складають діалоги на основі прочитаного тексту чи озвучують картини, коментують таблиці або схеми, то проходить закріплення та автоматизація термінологічної лексики у монологічному або діалогічному мовленні. Очевидно, що навчальний текст є важливим компонентом будь-якого циклу занять на кожному етапі навчання, тобто він служить основою для розвитку всіх мовленнєвих навичок, починаючи від читання і закінчуючи письмом. Читання навчального тексту, який вміщений у підручнику/посібнику, проводиться студентами, як правило, самостійно. Мета читання такого тексту – не тільки почерпнути нову інформацію, а й отримати необхідний лексико-граматичний та логіко-структурний матеріал для побудови власних текстів, тобто для інтерактивної мовленнєвої діяльності під час практичного заняття. Для цього виконуються умовно-мовленнєві вправи для навчання читання з метою знаходження і виділення з тексту потрібної інформації, узагальнення фактів та їх інтерпретування з подачею власної оцінки прочитаного. Як зауважують ряд методистів, вправи повинні мати таке комунікативне завдання, щоб викликати у студентів відповідну потребу в читанні, забезпечити мотивацію, стимулювати та впливати на їх мовленнєві дії, прогнозуючи як труднощі, так і результат такої діяльності. Ми пропонуємо для виконання студентами як умовно-комунікативні, так і комунікативні вправи з такими завданнями:

- прочитати текст фахового спрямування і дати відповіді на запитання, використовуючи термінологічну лексику;
- вжити якомога більше термінологічної лексики у ситуації та скласти діалог;
- перекласти з рідної на англійську мову або знайти у тексті речення, які насичені термінологічною лексикою;
- виписати з тлумачного словника дефініції певних термінів та вміти дати їх тлумачення англійською мовою;
- придумати свої приклади на вживання термінологічної лексики;
- написати короткий, обсягом до 200 слів, виклад прочитаного тексту.

Наведені вище та подібні їм завдання підведуть студентів до завершального етапу формування лексичної компетенції, тобто до етапу активізації вживання термінологічної лексики з метою розвитку мовленнєвої діяльності. На цьому етапі акцент ставиться на виконанні здебільшого продуктивних комунікативних вправ нижчого та вищого рівня, які дають поштовх для формування та висловлення студентами своєї думки, є природним стимулом для бесіди в аудиторії і відбивають реальні ситуації професійного спілкування спеціалістів. Крім відповідно сформульованих завдань до вправ, стимулом для мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів можуть бути роздаткові матеріали (підстановочні таблиці, логічні схеми), аудіо- та відеоматеріали, комп’ютерні програми. Як слушно зауважує з цього приводу А.Вербицький, такий “метод візуалізації сприяє формуванню професійного мислення за рахунок систематизації, концентрації і виділення найзначущих, найсуттєвіших елементів змісту навчання” [2, 110], наближає мовленнєву ситуацію до реальної, що в свою чергу поживляє навчальний процес, робить його цікавим та змістовним. Візуальні матеріали служать для посилення мотивації усного і письмного мовлення, допомагають студентам перенестися в іншу навчальну ситуацію та висловити свою думку спонтанно. Важливо продумати всі деталі роботи з фонематериалами, а також з кожним кадром фільму. Саме по собі прослуховування чи перегляд фільму не дасть бажаного результату, якщо викладач не включить і не розвине творчий потенціал студентів.

Важливим фактором при опрацюванні термінологічної лексики є мотивація. Виконання навіть значної кількості формальних, невмотивованих вправ не дає очікуваного ефекту і не сприяє розвитку мовленнєвої діяльності. Комунікативно орієнтований підхід до викладання

мови вимагає відкритої атмосфери й активної діяльності студентів у навчальному процесі. Він повинен стимулювати як когнітивні процеси, так і безпосередню участь студентів у процесі набуття вмінь і навичок. Для підвищення ефективності парної та групової роботи студентів ми вважаємо за необхідне вибирати вмотивовані і значимі для них завдання, виконання яких заохотить студентів ухвалювати такі рішення, які відповідають їх професійним та особистісним інтересам. Як свідчить наш практичний досвід, виконуючи такі вправи у парах чи міні-групах, студенти вчаться критично оцінювати успіхи і невдачі один одного, виробляють етичні норми поведінки при вирішенні ділових питань. Особливий вплив на розвиток мовлення та практичне засвоєння фахової лексики справляє безпосереднє спілкування з носіями мови, які є спеціалістами певної галузі. Таке спілкування спонукає студентів до мислення і мовлення, розвиває почуття впевненості у собі, знайомить з культурознавчими відомостями, такими як діловий етикет та мовленнєва поведінка, формує мотивацію до іноземномовної діяльності. Тому залучення фахівців з англійських країн повинно набути подальшого розвитку. Від спілкування на побутовому рівні до участі у дискусіях, лекціях і семінарах, відеоконференціях – ось широкий діапазон мовлення для студентів і спосіб інтенсифікації навчального процесу для викладача. У комплексі з основними засобами навчання, такими як підручник, посібник, методичні розробки за визначеними темами формується лексична компетенція студентів і розвиваються вміння всіх видів мовленнєвої діяльності: читання і розуміння прочитаного, аудіювання і сприйняття на слух, вміння оформляти свою думку письмово. Важливо зазначити, що виконані студентами вправи у письмовій формі повинні перевірятися не тільки викладачем. Студенти проявляють більше ініціативи, коли між ними відбувається обмін та взаємне оцінювання письмових робіт. Крім того, перевірка та рецензування робіт своїх товаришів по групі дозволяє студентам проявити такі риси свого характеру, як тактовність, толерантність, чуйність до переживань колег за результати своєї праці. У такій ситуації при наявності елемента змагальності та здорової конкуренції студенти краще запам'ятовують термінологічну лексику та вільно оперують навчальними матеріалами, розкривають свій фаховий потенціал. Таким чином, поряд з індивідуалізацією навчання, відбувається колективне, коопероване навчання. Так поступове розширення і збагачення термінологічного вокабуляру у комплексі з системним опрацюванням граматичних структур при виконанні вправ дозволяє перейти від короткого повідомлення до глибокої змістовної доповіді, від поверхового переказу тексту до його аналітичного викладу з подачею власної оцінки прочитаного, критичного погляду на проблему, яка обговорюється. Це дозволяє підготуватися до проведення у групі дискусії, метою якої є довести або спростувати певне положення чи тезу за допомогою подачі учасниками дискусії своїх аргументів або контраргументів, конкретних прикладів та достовірних фактів.

Щоб дискусія мала предметне спрямування і була результативною, крім заданого тексту для прочитання з підручника чи посібника студенти повинні додатково підібрати матеріали на відповідну тематику з автентичних джерел, включаючи мережу Інтернет. На нашу думку, проведення дискусії на занятті з ділової англійської мови має за мету не тільки вивчити і вирішити економічну проблему на основі фактологічного матеріалу, а й розвинути мовленнєві вміння іноземною мовою – висловлюватись, у т.ч. спонтанно по темі, задавати запитання і адекватно на них відповідати, підтримати розмову, правильно перебивати співрозмовника і доповнювати сказане. Таким чином, студенти одночасно розвивають і збагачують свій термінологічний вокабуляр у комплексі з активізацією у мовленні граматичних структур.

Сценарієм проведення дискусії може бути такий:

- прочитати запропонований текст або підібрати і опрацювати відповідні матеріали самостійно;
- виписати термінологічну лексику по темі та підготувати два-три проблемних запитання по темі;
- викласти головну ідею опрацьованого тексту.

Коли студент виступить з коротким повідомленням по темі обговорення, викладе головну ідею у своїй інтерпретації, він звертається до аудиторії з проблемними запитаннями, які викликають інтелектуальні та професійні утруднення у студентів, оскільки тільки проблемні, дискусійні питання можуть служити тим зовнішнім мотивом діяльності, котрий при вмілому керівництві викладача перетворюється у внутрішню потребу розмовляти іноземною мовою. Так,

створивши потребу у мовленні, відбувається її задоволення, тобто проходить активний обмін думками з приводу даної проблеми. У процесі такого обговорення кожен виступаючий захищає свою точку зору, дає своє бачення певної проблеми, аргументує свої доводи та переконання і, таким чином, активізує вживання термінологічної лексики в усному мовленні. При цьому формується, як вважає В. Андрієвська, “культура дискусії”, виробляються такі загальні комунікативні вміння, як “терпимість до думки іншого, здатність зрозуміти позицію опонента і вибрати для захисту своєї точки зору найвдашні аргументи” [1, 8]. Іноді думки розділяються, що призводить до професійних або соціальних конфліктів між учасниками дискусії. Це потребує від них як пошуку нових аргументів, так і готовності до певних компромісів. Часто студентам не вистачає аргументів або терпіння, і дискусія затухає або студенти переходять на рідну мову. Щоб допомогти студентам перебороти бар’єри в іноземномовному спілкуванні, які можуть спричинятися “недостатньою мотивованістю навчання, неадекватною самооцінкою, несприятливою атмосферою та відсутністю навичок, необхідних для реалізації процесу спілкування” [6, 15], у процес дискусії включається викладач. Перш за все, він повинен постійно заохочувати і стимулювати говоріння лише іноземною мовою, а по-друге, він повинен надати дискусії нового імпульсу, спрямувати обговорення у конструктивне русло. Наприклад, обговорюючи тему “Інфляція”, для активізації дискусії ми рекомендуємо:

а) задати питання:

How does government respond to inflation?

How do people respond to inflation?

Who suffers most in case of inflation?

б) висловити твердження, яке треба підтримати або спростувати:

Inflation may have alarming political consequences.

Inflation is regarded by some economists as an acceptable price for economic growth.

в) подати студентам свіжі статистичні дані у формі графіків, таблиць з проханням прокоментувати їх.

Це дасть можливість викладачу так організувати своє навчальне спілкування зі студентами, щоб підвести їх до самостійних висновків, зробити співучасниками процесу підготовки, пошуку і знаходження рішення, розв’язання протиріч. Нарешті, ми вважаємо за необхідне для викладача коротко підсумувати досягнуті у процесі дискусії результати, даючи оцінку як смислового висловлювання кожного студента у процесі мовленнєвої діяльності, направленої на вирішення конкретної комунікативної задачі, так і правильності його мови і мовлення та адекватного використання термінологічної лексики. Загалом викладач оцінює, наскільки адекватно студент орієнтується в комунікативній ситуації, тобто, як він/вона виконує в тій чи іншій мірі роль справжнього комуніканта в рамках конкретного фрагмента спілкування.

Ще однією формою проведення практичних занять та засобом активізації термінологічної лексики вважається ділова гра. Її доцільно проводити як підсумковий етап роботи над серією текстів за фахом та опрацювання значного пропарку професійної лексики. Це може бути імітація проведення ділової зустрічі, вирішення конфліктної ситуації, проведення інтерв’ю з метою оцінки персоналу та інші. Ділова гра вважається ефективним засобом навчання іноземній мові, під час якої відбувається інтеграція мовленнєвих умінь та професійних навичок студентів. Ділові ігри дозволяють включати в процес навчання іноземної мови як модель майбутнього ділового спілкування, так і певні виробничі стосунки або функції. В основі ділової гри лежить професійно значимий предмет обговорення або ділова проблема. Під час ділових ігор за допомогою імітування як ділового спілкування, так і певних професійних функцій спеціалістів тієї чи іншої професії встановлюються та налагоджуються ділові зв’язки між людьми, формуються та розвиваються як особистісні риси ділової людини, так і професійні навички майбутніх спеціалістів. Наприклад, при імітуванні засідання ради директорів компанії у формі ділової гри ми пропонуємо такий орієнтовний план її проведення:

- вступне слово викладача, у якому окреслюється ситуація і ставиться мета;
- розподіл студентів на 2-3 міні-групи, визначення ролі кожного студента;
- проведення обговорення проблеми чи ситуації у міні-групах, визначення шляхів вирішення проблеми;
- презентація підготовлених рішень кожною міні-групою;

- обговорення 2-3 пропозицій у складі всієї групи, проведення короткого обміну думками;
- визначення оптимального варіанту вирішення даної проблеми;
- підведення підсумків та відзначення кращої міні-групи.

Таким чином, ділова гра, яка є “формою втілення предметного і соціального змісту професійної діяльності” [2, 128], допомагає викладачу моделювати іншомовне спілкування у типових ситуаціях реального ділового життя, тобто на практиці втілювати принцип комунікативності у навчальному процесі.

Фахову лексику слід також активізовувати у процесі написання доповідей або виступів, оскільки такий вид роботи дозволяє узагальнити вивчений матеріал, правильно сформулювати свої думки, та відповідно підготуватися до писемного спілкування із зарубіжними спеціалістами і партнерами. Необхідними рисами доповіді є переконливість, а виклад матеріалу дослідження повинен ґрунтуватися на фактах, інтерпретація яких має бути логічною, а не емоційною. Дуже часто підготовка доповіді, в усному чи письмовому варіанті, є формою виконання групового проекту, оскільки така робота вимагає значних зусиль. Це означає, що одну доповідь може готувати міні-група у складі чотирьох-п'яти студентів. Робота над підготовкою доповіді починається з визначення теми або предмету дослідження. Як правило, студентам слід пропонувати теми доповідей, які близько пов'язані з обраною спеціалізацією або становлять практичний інтерес для них. Планування роботи над проектом передбачає ряд етапів, головними з яких ми вважаємо такі: визначити предмет дослідження, розглянути мету, проаналізувати аудиторію, підібрати методи збору та опрацювання інформації, фактів, статистичних даних, а також ретельно опрацювати фахову лексику. Зібрану інформацію слід об'єктивно і неупереджено систематизувати, інтерпретувати і викласти у доповіді.

Студентам варто нагадати, що власне доповідь складається з вступу, основної та заключної частин. Вступ доповіді містить визначення проблеми і мети доповіді, вказує методи збору і обробки інформації, орієнтує читача та/або слухача на результати дослідження, викладені у самій доповіді. Образно кажучи, вступ до доповіді “подає тло, на якому буде базуватися запропонована доповідь” [8, 391]. Вступна частина може становити одну десяту всієї доповіді. Основна частина доповіді містить логічний виклад головних ідей і гіпотез, підтверджених результатами “вторинних” і “первинних досліджень” [7, 131], і може складатися з двох і більше розділів для того, щоб розкрити суть проблеми, яка висвітлюється. Заключна частина доповіді підсумовує досягнуті результати, дає оцінку поданих у доповіді даних, і, спираючись на висновки, подає рекомендації. У додатку до доповіді подається список використаної термінологічної лексики з перекладом її на українську мову у тому значенні, у якому вона вжита у даній доповіді. Крім організації складових частин доповіді, слід продумати заголовки і підзаголовки до кожної частини доповіді, оскільки заголовки є тими “смысловими віхами”, які відбивають задум того, хто пише (говорить) і направляють розуміння того, хто читає (слухає). Правильно складені і розташовані заголовки і підзаголовки дозволять побачити логічний взаємозв'язок між частинами доповіді та темами дослідження, порівняти пропорції між розділами, знайти слабкі ланки в побудові доповіді. Щоб покращити читабельність доповіді, її зовнішній вигляд, щоб допомогти читачеві/слухачеві краще сприйняти і зрозуміти подану у доповіді інформацію, використовуються графічні матеріали, ілюстрації, окремі слова чи фрази виділяються великими буквами або курсивом. Якщо доповідь має цитати, то необхідно дотримуватись правил посилання на джерела інформації. Виконання зазначених вище вимог щодо оформлення доповідей дасть бажаний результат: грамотне писемне мовлення, яке необхідне у всіх сферах діяльності спеціалістів-економістів.

Важливим елементом формування вмінь усного і писемного ділового мовлення є робота над опрацюванням термінологічної лексики не лише при написанні доповіді, а й під час її презентації. Щоб “декодувати візуальну інформацію” [3, 22], донести її до слухачів, студентам слід вміти працювати з аудиторією, яка прослуховує цю доповідь, та домогтися якомога повнішого сприйняття і розуміння поданої інформації. Доповідач повинен вміти знайти зоровий та емоційно-психологічний контакт з кожним учасником конференції, визначити та відчувати реакцію і оцінку слухачів. Доповідь презентує один студент з міні-групи або для цього задіяні всі учасники проекту. Ролі можна розподілити функціонально: один-два студенти відповідають за саму презентацію доповіді, один відповідає за наочні засоби, ще один – за підготовку залу і використання технічних засобів, в обов'язки іншого може входити представляти виступаючих або збирати запитання від присутніх. Головне при виборі чи розподілі ролей – повністю реалізувати потенційні можливості студента у плані комунікації,

тому вибір конкретної ролі повинен бути правильно співвіднесений із навчальною задачею, що вирішується, і з особливостями характеру студента, якому ця роль доручається.

Сама презентація може проходити за такою схемою:

- привітати аудиторію;
- оголосити тему дослідження;
- пояснити структуру доповіді;
- пояснити правила подачі запитань;
- виголосити саму доповідь;
- підсумувати викладений матеріал;
- подякувати присутнім;
- перейти до відповідей на запитання.

Наш практичний досвід свідчить, що чим менша кількість учасників конференції, тим активніше проходить обговорення доповідей. Виступаючі досить сміливо висувують і захищають свої ідеї, а учасники не відчують скованості при подачі запитань. У малій аудиторії є можливість проаналізувати як саму доповідь, так і хід її презентації. Студенти вчать впевнено почуватися за трибуною, підтримувати контакт з аудиторією, та на практиці активізувати термінологічну лексику в мовленні.

Отже, ми вважаємо, що раціональне застосування у навчальному процесі розглянутих вище інтерактивних прийомів і способів формування лексичних навичок іншомовного мовлення дозволить студентам економічних спеціальностей значно розширити та закріпити свій запас термінологічної лексики, що в підсумку підвищить ефективність мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів. Це водночас інтенсифікує навчальний процес, наближує його до умов реального життя, що є особливо на часі в контексті інтегрування нашої країни в Європейську і світову спільноту. В подальших наукових розвідках з даного питання ми вважаємо за необхідне визначити принципи та критерії відбору термінологічної лексики для навчання студентів економічних спеціальностей та розробити систему вправ для формування лексичних навичок іншомовного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская В.В. Возрастные особенности учебной деятельности старшеклассников на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 1987. – № 6. – С. 3-8.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Метод. пособие. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
3. Драб Н.Л. Комплекс вправ для навчання іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення студентів-економістів // Іноземні мови. – 2002. – № 1. – С. 22-25.
4. Дридзе Т.М. Язык и социальная психология. – М.: Высшая школа, 1980. – 224 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Відділ сучасних мов, Страсбург. – К.: Ленвіт, 2003. – 261 с.
6. Яковлева Н.В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови // Автореф.... канд. псих. наук. 19.00.07. – К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 20 с.
7. Vic, N.Gretchen, and Jeannette W.Gilsdorf. Business Communication. – Burr Ridge, IL.: Business One Irwin, 1994. – 613 p.
8. Wayne, F.Stanford, and David P.Darwalder. Communicating in Business. An Action-Oriented Approach. – Burr Ridge, IL.: IRWIN, 1994. – 669 p.